

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Саадулаєва Анзора Ібрагімовича

на тему: «Правовий статус іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочинстві», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність дисертаційного дослідження. Характер взаємовідносин між державою та індивідом є важливим показником стану суспільства в цілому, а також його цілей та перспектив розвитку. Дослідження питань зв'язків держави та індивіда зумовлює необхідність аналізу змісту, ознак і взаємодії категорій «людина», «особа», «громадянин». Саме вони характеризують належність індивіда, як біологічного суб'єкта, до суспільства та держави і визначають особливості його правового статусу. Правовий статус особи – це юридично закріплене становище особи в державі й суспільстві, яке характеризує зв'язки особистості з державою та державно організованим суспільством. Такі зв'язки виникають у різних сферах життєдіяльності суспільства, між різними категоріями людей і державою та регулюються практично всіма галузями національного права України.

Правовий статус іноземців та осіб без громадянства в Україні визначається Конституцією України, Законами України: «Про громадянство України» від 18.01.2001 р. № 2235-III; «Про імміграцію» від 07.06.2001р. № 2491-III; «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 08.07.2011 р. № 3671-VI; «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22.09.2011р. № 3773-VI та багатьма міжнародними договорами.

Викладене підтверджує позицію автора дисертації, що основне місце серед нормативно-правових актів, яким регулюється правовий захист іноземців та осіб без громадянства, належить Конституції України, іншим вітчизняним актам та міжнародним нормативно-правовим актам ратифікованих Верховною Радою України.

Крім того, варто відзначити, що серед наукових праць та дисертаційних досліджень, виконаних в Україні останніми роками, дана робота виступає, по суті, одним із перших комплексних наукових досліджень, спрямованим на характеристику правового статусу іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочинстві, з урахуванням сучасного захисту прав та свобод людини і громадянина, та пов'язаних з цим викликів, особливо в умовах сьогодення. Зазначене підкреслює своєчасність та значимість обраної дисертантом тематики наукового дослідження.

Актуальність роботи підкреслюється й тим, що обрана тема дослідження відповідає, як загальнодержавним пріоритетам, вектору стратегічного спрямування державної політики у сфері судового захисту прав і законних інтересів особи. Дисертацію виконано в рамках забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина, Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затвердженого Указом Президента України від 30.09.2019 №722/2019, що відповідає проголошеній резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25.09.2015 № 70/1, Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 12.07.2007 №482-р, та розділу 3 Основних наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019-2023 роки, затверджених Постановою Президії НАН України від 30.01.2019 № 30.

Зазначене обумовлює актуальність і своєчасність проведеного Саадулаєвим А.І. дослідження правового статусу іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочинстві.

Ступінь обґрунтованість та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджені теоретичною та методологічною базою дослідження, критичним аналізом та

узагальненням наукових праць, комплексним аналізом вітчизняного і міжнародного законодавства у цій сфері суспільних відносин.

Аналіз рецензованої дисертації дає змогу стверджувати, що в результаті проведеного дослідження автор досягнув визначеної мети й виконав поставлені завдання. Причому сформульовані висновки та пропозиції є досить аргументованими й оригінальними, відповідають вимогам сьогодення та можуть бути застосовані в правозастосовній діяльності.

На користь ґрунтовного характеру проведеного дослідження свідчить обраний дисертантом комплексний підхід до вибору науково-методологічних та нормативно-правових джерел й емпіричної бази. Зокрема, під час обґрунтування відповідних висновків дисертантом використано широке коло вітчизняних і міжнародно-правових актів, договорів та конвенцій, які регулюють правовий статус іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочинстві», а також рішень судових органів та органів публічної влади.

Таким чином, емпіричний матеріал дослідження характеризується належним рівнем репрезентативності, що позитивно вплинуло на обґрунтування та достовірність наукових положень, рекомендацій та висновків проведеного дослідження.

Дисертантом обрано вдалу архітектуру, яка дозволила йому всебічно та послідовно розкрити обрану проблематику. Як і належить ґрунтовній кваліфікаційній науковій праці, дисертаційне дослідження розпочинається зі вступу, містить у собі три розділи, що композиційно складаються з семи підрозділів. До кожного з розділів подано відповідні висновки, наприкінці роботи сформульовано загальні висновки, а також список використаних джерел із 214 найменувань.

При цьому варто підкреслити переважно критичний підхід автора до опрацювання джерельної бази, якому властиві глибокий аналіз досліджуваного матеріалу, уживання коректної наукової полеміки з іншими науковцями та високий рівень аргументації власного підходу до формулювання тих чи інших положень, висновків чи пропозицій, що свідчить про зрілість дослідника, його

обізнаність з наявними у науці та правозастосуванні проблемами та високу загальнонаукову та професійну культуру.

Дисертаційне дослідження Саадулаєва А.І. базується на логічно послідовній, системній і, загалом, довершеній методологічній основі. Сукупність загальнонаукових та спеціальних наукових методів, використаних дисертантом при підготовці дисертації, дозволи виявити та вирішити комплекс теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із поглибленням наукових знань правового статусу іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочинстві», шляхом вивчення численних вітчизняних і міжнародних нормативно-правових актів та судової практики, що надало можливість напрацювати відповідні рекомендації щодо усунення існуючих недоліків.

Загальний аналіз змісту роботи свідчить про те, що дослідження має системний, цілісний, самостійний характер та відзначається високим науковим рівнем та актуальністю.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Комплексне опрацювання та міждисциплінарний аналіз наукових джерел і норм діючого законодавства в їх генезисному та порівняльному аспектах, а також даних статистичної звітності щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочинстві України дало дисертанту можливість сформулювати власні наукові положення, висновки та рекомендації, що визначається достовірністю та характеризуються науковою новизною.

Переважає більшість положень, винесених автором на захист, і висновків є новими або містять значну частину новизни. До найбільш вагомих наукових положень, що характеризуються новизною або її елементами, слід віднести такі.

Визначено особливості правового регулювання правового статусу іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочинстві та надано теоретичне визначення поняття «правовий статус іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочинстві».

Виділено основні ознаки адміністративно-процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь в судовому процесі.

Обґрунтовано, що норми Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення Державною міграційною службою України, затвердженої наказом МВС України від 28.08.2013 № 825, входить в протиріччя із нормами ст. 222-2 КУпАП.

Слушною є думка дисертанта з приводу того, що Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» не містить норм, пов'язаних із захистом прав іноземців та осіб без громадянства, та який би свідчив, що органи місцевого самоврядування беруть участь в адміністративному судочинстві як представники, що не відповідає європейським принципам місцевого самоврядування, є певним орієнтиром розвитку національного законодавства та удосконалення діяльності місцевого самоврядування.

Заслуговує бути відзначеною значна робота, проведена дисертантом щодо дослідження зарубіжного досвіду. Ним здійснено дослідження діяльності адміністративної юстиції при розгляді справ за участю інтересів іноземців та осіб без громадянства в Німеччині, Франції, Польщі, Латвії, Чехії, діяльність якої яка має багато загальних рис, у тому числі й адміністративної юстиції в Україні, водночас як наголошує автор, у цих країнах існують різні підходи щодо процедури вирішення питання у разі порушення вказаними особами законодавства країни перебування.

Заслуговує на увагу вивчення та застосування практики Європейського суду з прав людини при розгляді справ за участю іноземців та інших категорій осіб надзвичайно важливе значення для адміністративних судів України, що дало можливість виявити недоліки в їх діяльності при розгляді адміністративних справ за участю іноземців та осіб без громадянства.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Метою дисертаційного дослідження є проведення комплексного та системного аналізу правового статусу іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочинстві.

Для досягнення зазначеної мети дисертантом у повному обсязі виконано такі *завдання*: проаналізовано сучасний стан правового регулювання статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні; розкрито правовий статус іноземців та осіб без громадянства як суб'єктів адміністративного судочинства; з'ясовано обсяг адміністративної процесуальної правосуб'єктності іноземців та осіб без громадянства; розкрито особливості представництва іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочинстві; визначено особливості адміністративно-процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь в судовому процесі; проаналізовано діяльність адміністративної юстиції окремих країн Європейського Союзу у розгляді справ за участю інтересів іноземців та осіб без громадянства; визначено шляхи удосконалення діяльності публічної адміністрації у їх відносинах із іноземцями та особами без громадянства; обґрунтовано пропозиції, спрямовані на удосконалення нормативно-правового регулювання відносин за участю іноземців та осіб без громадянства.

Ефективне виконання зазначених завдань відбулось завдяки вдало підібраній методології та вмілому її застосуванню.

Досягнення поставленої мети стало можливим завдяки використанню системи загальнонаукових та спеціально-наукових методів пізнання. Так, за допомогою *діалектичного методу* вдалося поглибити та з'ясувати загальні властивості правового статусу іноземців та осіб без громадянства, проаналізувати їх відносини із суб'єктами владних повноважень (розділи 1, 2, здійснити дослідження, проаналізувати нормативно-правові акти, наукові пропозиції та сформулювати основні поняття та пропозиції (розділи 1, 2, 3). За допомогою *системно-структурного, функціонального методу, а також методів аналізу та синтезу* вдалося дослідити правовий статус іноземців та

осіб без громадянства як суб'єктів адміністративного судочинства (підрозділи *Порівняльно-правовий метод* надав можливість визначити особливості процесуального статусу іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь в адміністративному судочинстві, виявити відмінності правового статусу інтересів іноземців та осіб без громадянства, що передують в Україні та країнах Європейського Союзу, визначити шляхи удосконалення діяльності суб'єктів владних повноважень у їх відносинах із іноземцями та особами без громадянства (підрозділи 2,3, 3.1, 3.2). *Метод теоретичного моделювання* було використано для розробки пропозицій щодо внесення змін до нормативно-правових актів (підрозділи 2,1, 3.2). *Компаративний метод і документальний аналіз* було використано для удосконалення нормативно-правового регулювання відносин за участю іноземців та осіб без громадянства (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, статусу іноземців та осіб без громадянства, обґрунтувати пропозиції та висновки (розділи 1, 2, 3).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що у науково-дослідній роботі результати дослідження, які в сукупності становлять юридичну теорію правового статусу іноземця та особи без громадянства, можуть бути основою подальшого поглиблення знань та визначення проблем адміністративного права і процесу (акт впровадження Академії адміністративно-правових наук). У правотворчій діяльності – пропозиції, рекомендації, висновки сформульовані у дисертації, можуть бути використані для внесення змін до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», з метою законодавчого регулювання відносин правового статусу апатридів та усунення існуючих недоліків Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення Державною міграційною службою України, затвердженої наказом МВС України від 28.08.2013 № 825. у правозастосовній діяльності – використання одержаних результатів дозволило поліпшити практичну діяльність суду (акт впровадження Шевченківського районного суду м. Києва). В освітньому процесі результати дослідження можуть бути

використано при підготовці посібників, підручників та викладання навчальних дисциплін адміністративне право і процес.

Повнота викладу в опублікованих працях положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, відповідає вимогам МОН України. Основні положення й результати дисертаційного дослідження опубліковано у 9 наукових працях, з яких 4 статті у наукових фахових виданнях, одна із яких у співавторстві та у 5 тезах наукових доповідей.

Оформлення дисертаційного дослідження відповідає тим вимогам, які висуваються до такого роду праць. Текст дисертації переважно позбавлений граматичних та орфографічних помилок, а також технічних недоліків. В цілому робота характеризується системним підходом до предмету дослідження.

Структура дисертації побудована логічно, розділи і підрозділи взаємопов'язані між собою. Структура повністю відповідає цілям та завданням дослідження, що дозволяє послідовно розглянути проблемні питання визначені її автором. Автор послідовно виклав матеріал, правильно співвідносячи загальні і конкретні питання, сформулював необхідні наукові дефініції. Вибрана структура дисертації дозволила автору послідовно та систематично проаналізувати широкий спектр питань, які стосуються правового статусу іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочинстві.

Дотримання академічної доброчесності. Аналіз дисертації та наукових публікацій здобувача, у яких висвітлені основні наукові результати дисертації, не дає підстав констатувати допущення ним порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, само плагіату, фабрикації, фальсифікації). Зокрема, дисертація містить посилання на джерела інформації за кожним випадком використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; відповідає нормам законодавства про авторське право; відображає прагнення надати достовірну інформацію про результати власної наукової діяльності, використані наукові методики досліджень і джерела інформації.

Основні положення дисертаційного дослідження з належним ступенем повноти були відображені дисертантом у наукових статтях, підготовлених та

опублікованих автором дисертації, кількість і якість яких відповідає вимогам щодо публікацій, зарахованих за темою дисертаційного дослідження.

Висновки та пропозиції, що викликають певні сумніви, зауваження або вказують на окремі суперечності та можуть слугувати підґрунтям для дискусії під час захисту дисертації.

1. У підр. 1.1 дисертації, який має назву «Нормативно-правове регулювання правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні», автор чомусь зосередив свою увагу тільки на таких міжнародно-правових документах, як Рішення ЄСПЛ, Загальна декларація прав людини та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (сторінки 42-44), які поряд із вітчизняними нормативними актами відіграють провідну роль у регулюванні правового статусу вказаної категорії осіб. Проте поза межами дисертаційного дослідження залишилися питання міжнародних стандартів прав людини і громадянина в контексті удосконалення діяльності адміністративних судів, зокрема, за суб'єктом їх встановлення: стандарти ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, ЄС тощо.

2. Враховуючи положення ст. 3 Європейської Конвенції з прав людини, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню, доцільно було б у роботі розкрити відносини між іноземцями та правоохоронними органами України щодо забезпечення міжнародних стандартів дотримання прав і свобод громадян, що відповідає стратегічним пріоритетам зовнішньої політики нашої держави, яка взяла курс на входження до європейських та міжнародних структур.

Підрозділ 1.2. «Іноземці та особи без громадянства як суб'єкти адміністративного судочинства» присвячений з'ясуванню поняття правового статусу іноземців та осіб без громадянства як суб'єктів адміністративного судочинства», в якому охарактеризовано право іноземців та осіб без громадянства на звернення до суду за захистом і на судовий захист, в тому числі до адміністративного суду щодо розгляду адміністративних справ з іноземним елементом тощо. Проте такий підхід вимагає з боку дисертанта проаналізувати і

дослідити такі правові категорії як «компетенція», «юрисдикція» та «підсудність» в адміністративному судочинстві, що б додатково позитивно вплинуло на результати роботи.

На сторінці 119 дисертації автор, визначає адміністративно-процесуальний статус іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь в судовому процесі, розкриваючи проблематику реалізації їх процесуального статусу (підрозділ 2.3). Утім здобувачу доцільно було б звернути увагу на проблематику участі у справі іноземців як експертів та перекладачів, які сприяють встановленню обставин справи в умовах воєнного стану.

5. У межах підрозділу 3.1, аналізуючи досвід діяльності адміністративної юстиції окремих країн Європейського Союзу у розгляді справ за участю інтересів іноземців та осіб без громадянства, зокрема: Німеччини (сторінки 128-133), Чехії (сторінки 134-137), Франції (сторінки 142-146), дисертанту доцільно було б застосувати компаративістський напрям дослідження, а саме порівняти вітчизняну та зарубіжну моделі судового механізму захисту прав вказаної категорії осіб від порушень з боку адміністративних органів.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що наведені вище зауваження та рекомендації стосуються дискусійних питань, певної неповноти та непослідовності розгляду окремих положень дисертації і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження, яке має науково-теоретичне і практичне значення, містить наукові висновки, нові підходи до вирішення конкретного наукового завдання, що полягає у визначенні правового статусу іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочинстві.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація **Саадулаєва Анзора Ібрагімовича** на тему: **«Правовий статус іноземців та осіб без громадянства в адміністративному судочинстві»** за актуальністю, ступенем новизни представлених результатів, їх наукової обґрунтованості, повноти викладення в опублікованих наукових працях, рівнем виконання поставленого наукового завдання та володіння методологією наукової

діяльності відповідає вимогам, які висуваються до дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Дисертація відповідає галузі знань 08 «Право», спеціальності 081 «Право», вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року №261 (із змінами), наказу МОН України №40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами), а її автор, **Саадулаєв Анзор Ібрагімович**, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право».

Офіційний опонент:

провідний науковий співробітник
відділу міжнародного приватного права
та правових проблем євроінтеграції
Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Владислав ТЕРЕМЕЦЬКИЙ